

Kovose už Nepriklausomybę – Lietuvos kariuomenės Panevėžio operacija, 1919 m. gegužė

Įvadas

2018 m. minėsime Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir Respublikos paskelbimo 100-ąsias metines. Netrukus šį jubiliejų pasitiks ir Lietuvos Respublikos kariuomenė. Kariuomenės kūrimo procesas nebuvo lengvas. Ją teko kurti 1919 m. pradžioje prasidėjus karui už Nepriklausomybę. Bene sudėtingiausias kariuomenei buvo pusės metų laikotarpis nuo 1918 m. lapkričio iki 1919 m. balandžio, kai valstybės gynybos pajėgos išaugo nuo viso labo kelių dešimčių pasišventusių savanorių iki keliolikos tūkstančių karių. Jų dėka buvo galima stoti ginti Lietuvos Respublikos ir išvaduoti šalį nuo įsiveržusių priešininkų.

1919 m. prasidėjęs karas tęsėsi dvejus metus, stojus paliauboms dar keletą metų rytiniame valstybės pakraštyje vyko partizaniniai veiksmai, o 1923 m. sausį karių ir šaulių pastangomis prie Lietuvos buvo prijungta Klaipėda ir jos kraštas.

Kovos už Lietuvos nepriklausomybę yra sulaukusios įvairių tyrinėtojų dėmesio. Dar Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais stengtasi ne tik fiksuoti įvykių liudininkų prisiminimus, bet ir pristatyti praėjusio karo atsiminimus bei analizuoti atskirus jo epizodus. Dėmesio sulaukė visi be išimties Lietuvos kariuomenės kovų frontai – kovos prieš Raudonosios armijos bolševikų karius, bermontininkus ir Lenkiją.

Tyrimo objekto istoriografijoje pirmas tekstas, kuriame buvo aprašyta įvykių eiga, yra tuo metu kapitono Juozo Urbšio darbas „Panevėžio operacija“, paskelbtas dar 1921 m. karo mokslo ir istorijos žurnale „Mūsų žinynas“¹. Autorius pats dalyvavo aprašomuose įvykiuose, jis tuo metu tarnavo Panevėžio atskirajame batalione, nuo gegužės 1 d. ėjo operatyvinės dalies adjutanto pareigas², tad, be abejonės, puikiai žinojo visas operacijos aplinkybes nuo planavimo iki įgyvendinimo (1 pav.). Kpt. J. Urbšys nuosekliai aprašė operacijos įvykių eigą nuo Panevėžio atskirojo bataliono dalyvavimo Ukmergės išlaisvinimo veiksmuose gegužės pradžioje, perdislokavimo, pasirengimo naujai Lietuvos kariuomenės operacijai. Remdamasis karinės vadovybės įsakymais ir raportais, jis papasakojo kiekvienos dienos karinių veiksmų situaciją,

1 pav. 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko vyresnieji leitenantai Juozas Urbšys (stovi), Jonas Andrašiūnas (kairėje) ir Juozas Vidugiris. 1920 m. kovo 18 d. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka.*

išvadose įvertindamas operaciją. Įvadinėje pastraipoje autorius savikritiškai prisipažino, kad skaitytojui pateikė daugiau sausais faktais paremtą pasakojimą, nei to laiko nuotaikų ir atmosferos kariuomenėje atspindį. Tiesa, kpt. J. Urbšys rašinyje nevengė pateikti ir asmeninių įžvalgų bei vertinimų. Prabėgus septyneriems metams, jau „Karo archyvo“ puslapiuose buvo išspausdintas vyresniojo leitenanto Stepo Žukaičio tekstas, skirtas Panevėžio išvadavimui 1919 m.³ Šiame darbe su kiek platesniu įvadu iš esmės atkartotas kpt. J. Urbšio tekstas. S. Žukaičio „Panevėžio operacijos“ aprašyme rasime naujai perbraižytas iš esmės tas pačias kaip ir J. Urbšio tekste schemas, tiesa, pačiame aprašyme pateikta ir naujų gana svarbių operacijos įvykių detalių, kaip antai Lietuvos karo aviacijos indėlis kovos veiksmuose⁴. Vėlesniais Pirmosios Lietuvos Respublikos metais išskirtinio dėmesio ir platesnių tekstų „Panevėžio operacija“ nesulaukė. Antai Petras Ruseckas, sudaręs ir 1937 m. išleidęs pirmąjį „Savanorių žygių“ tomą, mūsų aptariamai operacijai skyrė vos keletą eilučių⁵, nors kitiems kovų už Nepriklausomybę frontams dėmesio buvo kur kas daugiau. Prie kovų už Lietuvos nepriklausomybę temos sugrįžta tik egzilyje. 1972 m. Čikagoje lietuvių veteranų sąjunga „Ramovė“ išleido buvusio Lietuvos kariuomenės karininko Kazio Ališausko monografiją „Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920“⁶. K. Ališauskas aprašė operaciją knygos skyriaus „Stambesnių prieš bolševikus

karo operacijų pradžia“ atskirame poskyryje „Panevėžio kautynės“. Konstruodamas savąjį pasakojimą, autorius beveik išimtinai rėmėsi anksčiau minėtu S. Žukaičio darbu, kai kuriuos faktus detalizuodamas vieno kito amžininko jam pačiam papasakotais prisiminimais. Operacijos eigą jis iliustravo penkiomis naujai perbraižytomis schemomis⁷. Atkūrus Lietuvos valstybingumą, Panevėžio operacija sulaukė dar kelių publikacijų. 2004 m. išleistoje istoriko Vytauto Lesčiaus monografijoje, skirtoje Nepriklausomybės kovoms, operacija aprašyta atskirame poskyryje „Kovos dėl Panevėžio“. Jame iš esmės atkartoti ankstesni S. Žukaičio ir K. Ališausko darbai iš pastarojo monografijos, perkeltant ir įvykio schemas⁸. Tiesa, čia tenka pastebėti, kad V. Lesčiaus monografijoje aprašant įvykį, manytina, dėl leidybinio broko, netiksliai pateiktos išnašos, kurios nurodo į 5-ojo pėstininkų pulko istorijos šaltinius, aprašančius vėlesnį 1920 m. kovų periodą, tad sunku pasakyti, kokiais pagrindiniais šaltiniais grįstas šio istoriko pasakojimas. Tais pačiais metais išleistoje istoriko Vidmanto Jankausko monografijoje, skirtoje generolo Kazio Ladigos gyvenimui, Panevėžio operacijai skirtos vos kelios pastraipos. Jose dėmesys sutelktas į K. Ladigos, tuo metu 1-ojo pėstininkų pulko vado, susirašinėjimą su Panevėžio atskirojo bataliono vadu J. Variakoju dėl bendradarbiavimo ir kovinių veiksmų derinimo vaduojant Panevėžį⁹. 2009 m. Viliaus Kavaliausko parengtame 2-ajame Vyčio Kryžiaus kavalierių biografinio daugiatomio žinyne tome „Lietuvos karžygiai“ publikuotas V. Lesčiaus tekstas „Lietuvos kariuomenės kova prieš bolševikus“¹⁰, kuriame glaustai aprašytos kovos dėl Panevėžio¹¹. Ši publikacija parengta pagal 2004 m. jau anksčiau aptartą V. Lesčiaus monografiją. 2013 m. glaustas kovų dėl Panevėžio pasakojimas, aptariant tiek pirmąsias kovas dėl miesto balandžio pradžioje, tiek ir gegužės viduryje, apibendrinant pasekmes, pateiktas unikaliame Lietuvos karo istorijos leidinyje „Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos“¹². Galiausiai istorikas Gintautas Surgailis, 2016 m. išleidęs Lietuvos Respublikos kariuomenės 4-ojo pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istoriją, Panevėžio operacijai skyrė atskirą knygos skyrių¹³. Autorius, aprašydamas mūšį, daugiausia rėmėsi jau minėtų autorių S. Žukaičio, K. Ališausko, V. Lesčiaus darbais, vieną kitą įvykio fragmentą papildė Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomo 4-ojo pėstininkų pulko karo veiksmų žurnalo duomenimis bei Panevėžio atskirojo bataliono vado J. Variakojo atsiminimais. Operacijos eigos aprašymą iliustravo trimis J. Variakojo atsiminimuose publikuotomis schemomis. Paminėtina, kad nedidelis pasakojimas apie 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono dalyvavimą operacijoje pateiktas to paties autoriaus 2014 m. išleistoje 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko istorijoje¹⁴. Kovos dėl Panevėžio taip pat yra sulaukusios kelių enciklopedinių¹⁵ bei mokslo populiarinimo¹⁶ publikacijų.

Kariuomenės sėkmingai įgyvendintą Panevėžio operaciją, kaip sudėtinę Lietuvos miestų Ukmergės ir Panevėžio išvadavimo operaciją, dalis amžininkų įvardijo kaip bręstančių Lietuvos ginkluotųjų pajėgų egzaminą¹⁷. Tad atsižvelgdami į jau aptartą istoriografiją, nusprendėme ir mes pažvelgti į šį svarbų jaunos Lietuvos kariuomenės įvykį. Šį sykį nekėlėme užduoties viską

ištirti iki menkiausių smulkmenų, tiesiog pamėginsime revizuoti iki šiol publikuotą medžiagą ir nubrėžti gaires tolesniems šių kovų tyrinėjimams. Operaciją aprašome taikydami mūsų ir karų analizės metodologiją.

Keldami tyrimo tikslą – apžvelgti ir įvertinti 1919 m. gegužę kaunantis už Nepriklausomybę Lietuvos kariuomenės įgyvendintą Panevėžio operaciją, suformulavome keletą klausimų. Kaip atrodė aprašomų kovos veiksmų teatras? Koks buvo kovojusių šiame fronto ruože pajėgų balansas? Kas buvo pagrindiniai kariaujančių pusių vadai? Kaip vystėsi koviniai veiksmai? Kokie faktoriai lėmė šios operacijos sėkmę? Taip pat pamėginsime įvertinti operacijos reikšmę tolesniems kariuomenės kovų veiksmams.

Įgyvendindami savąjį tyrimą laikysimės pagrindinių karo istoriko Valdo Rakučio siūlomos Karo meno istorijos įvykio tyrimo schemos bruožų¹⁸. Kartu pasistengsime parodyti kiek platesnį įvykių kontekstą. Atlikdami tyrimą rėmėmės istoriografijos apžvalgoje minėtais amžininkų darbais, pavienių asmenų, kariškių, tiesiogiai dalyvavusių aprašomuose įvykiuose (J. Variakojo, P. Mačiulio, J. Petruičio, P. Lelio), atsiminimais, akademiniais istorikų darbais, kartografinė medžiaga.

Panevėžio operacijos karo veiksmų teatras

Panevėžio operacija apėmė Vidurio Lietuvos teritoriją – Naujamiesčio, Krekenavos, Ramygalos, Raguvos, Subačiaus ir Panevėžio miesto gyvenvietes su gretimomis apylinkėmis. Ilgainiui tai tapo centrine Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais sudarytos Panevėžio apskrities dalimi. Aptariama karo veiksmų teatro teritorija yra Vidurio Lietuvos žemumoje. Jos paviršius beveik visiškai lygus, mažai miškingas, virš jūros lygio neiškyla aukščiau nei 100 m¹⁹, teritoriją raižo Lėvens, Nevėžio, Juodos, Juostos ir Upytės upės. Nevėžio aukštupyje daug vingių, tekėdamas iš rytų į vakarus ties Panevėžiu jis daro didelę kilpą²⁰. Į pietų pusę Nevėžio krantai kai kur iškyla iki 4–5 m aukščio, kartais pasiekia net 10–12 m, upės vagos plotis svyruoja nuo 15 iki 30 m²¹. Šiauriau Panevėžio, beveik lygiagrečiai su geležinkelio linija, eina Lėvens upės vaga. Panevėžio miestas buvo svarbus įvairių kelių komunikacinis mazgas. Čia kirtosi dvi gana svarbios geležinkelio linijos: iš vakarų į rytus – plačiojo Liepojos–Šiaulių–Šeduvos–Panevėžio–Kupiškio–Daugpilio ir į pietryčius – siaurojo Panevėžio–Anykščių geležinkelių trasos²². Taip pat svarbūs keliai: Kaunas–Šėta–Ramygala–Panevėžys, Kėdainiai–Panevėžys, Šiauliai–Panevėžys, Pasvalys–Panevėžys, Biržai–Panevėžys, Ukmergė–Panevėžys²³. Palei Ramygalos–Panevėžio kelią ties Šilgaliu driekėsi nedidelės pelkėtos teritorijos. Kiek didesnė pelkėta zona buvo tarp Ramygalos ir Truskavos, tačiau operacijos koviniams veiksmams ji įtakos neturėjo. Panevėžio apskrityje 1923 m. fiksuotas 119 720 gyventojų skaičius, pačiame mieste gyveno 16 849 gyventojai²⁴. Tiesa, 1919 m. jų būta gerokai mažiau, nes dalis žmonių, artėjant Pirmojo pasaulinio karo audrams, pasitraukė ar buvo priversti išvykti į Rusijos gilumą²⁵, o reemigracijos procesas buvo dar tik prasidėjęs²⁶. 1916 m. mieste kilo epidemijos,

trūko gydytojų, gyventojų mirtingumas buvo didelis. 1917 m. miestas nukentėjo ir nuo didelio gaisro²⁷. 1919 m. Krekenavoje buvo apie 150 namų, kuriuose gyveno apie 1000 gyventojų²⁸, Ramygaloje – 197 gyvenamieji namai su 1200 gyventojų²⁹, Raguvoje – 186 sodybos su 1300 gyventojų³⁰, Naujamiestyje – 125 gyvenamieji namai su 700 gyventojų³¹, Upytėje – 16 sodybų su 70–100 gyventojų³², Subačiuje – 117 sodybų su 650 gyventojų³³. Didžioji dalis apskrityje gyvenusių žmonių (apie 80 %) vertėsi žemės ūkiu³⁴.

Pajėgų balansas

Panevėžio užėmimo operacijai Lietuvos kariuomenė sudarytos rinktinės pajėgose, pavadintose „Panevėžio grupe“³⁵, sutelkė Panevėžio atskirąjį batalioną, 2-ojo pėstininkų pulko III batalioną, 1-ąją artilerijos bateriją³⁶. Panevėžio grupės štabo funkcijas vykdė Panevėžio atskirojo bataliono štabas³⁷. Gegužės 1 d. Panevėžio atskirojo bataliono sudėtyje buvo 35 karininkai bei karo valdininkai ir 1314 kareivių³⁸, kurie sudarė štabo komandą, šešias rikiuotės ir vieną nerikiuotės kuopas, žvalgų komandą, ryšio komandą, kulkosvaidžių komandą, mokomąją kuopą ir ūkio dalį³⁹. 2-ojo pėstininkų pulko III bataliono sudėtyje (7-oji, 8-oji, 9-oji kuopos, kulkosvaidžių būrys, bataliono gurguolė, trys lauko virtuvės su vežimais)⁴⁰ buvo apie 600 karių. Čia tenka pažymėti, kad kitaip, nei Panevėžio atskirasis batalionas, kuriam jau buvo tekę dalyvauti kovose dėl Ukmergės, 2-ojo pėstininkų pulko III batalionas neturėjo kovinės patirties⁴¹. 1-osios artilerijos baterijos sudėtyje 1919 m. kovo pabaigoje buvo 4 karininkai ir 165 kareiviai⁴². Apytiksliais skaičiavimais kovinės užduoties vykdymo pradžia buvo sutelkta apie 2080 karių. Pėstininkai daugiausia buvo ginkluoti vokiškais 7,92 mm kalibro 1898 m. modelio „Mauser“ šautuvais ir karabinais, to paties kalibro 1908 m. modelio MG 08 sunkiaisiais ir 1915 m. modelio MG 08/15 kulkosvaidžiais⁴³, o artilerijos baterijoje buvo keturios rusiškos 76,2 mm kalibro 1902 m. modelio Putilovo lauko patrankos. Operacijos metu ties kairiuoju Panevėžio grupės sparnu iš laikinos dislokacijos vietos Šeduvoje geležinkeliu prisijungė Šiaulių bataliono 100 karių kuopa⁴⁴. Puolamųjų veiksmų paramai buvo pasitelktas Aviacijos dalies aviacijos būrys su keturiais lėktuvais LVG C VI⁴⁵.

Vykdamas operaciją padėjo ir vokiečių saksų savanorių pajėgos. Gegužės 19 d. puolimui dešiniajame sparne prie Raguvos prisijungė mišri lietuvių ir vokiečių rinktinė, kurios sudėtyje buvo pietinės Lietuvos brigados 18-ojo savanorių pėstininkų pulko I batalionas, vadovaujamas kapitono Sprangerio⁴⁶. Kairiajame sparne paramą suteikė ties Baibokais dešiniajame Nevėžio upės krante buvusi vokiečių rinktinė, kuri artilerijos ugnimi apšaudė Upytę ir Tarnagalą⁴⁷.

Puolantiesiems reikšmingą paramą suteikė priešininko užnugaryje Subačiaus apylinkėse keturiomis grupėmis veikęs maždaug 80 žmonių partizanų būrys⁴⁸.

Gegužės viduryje Lietuvos teritorijoje buvo sukoncentruotos gana didelės Raudonosios armijos latvių šaulių pajėgos. Jas sudarė 18 pėstininkų pulkų, 3 atskirieji batalionai, 3 komunistiniai būriai, 2 ypatingieji būriai ir keli eskadronai kavalerijos. Šiame fronto ruože veikė

15-osios armijos (iki gegužės 9 d. Tarybų Latvijos armijos) daliniai, suskirstyti į Panevėžio ir Vilkmergės grupes. Panevėžio grupės daliniai buvo išdėstyti nuo Bauskės iki Troškūnų, Panevėžio miestą paliekant pozicijų gilumoje. Nuo Bauskės iki Mūšos ir Lėvens santakos buvo dislokuoti 98-asis ir 32-asis pulkai, palei Lėvens upę iki Bernatonių kaimo buvo dislokuoti 33-iasis ir 31-asis pulkai, nuo Bernatonių iki Tarnagalos kaimo – 12-asis pulkas, nuo Tarnagalos iki Žaibagalos – VČK (Visos Rusijos ypatingoji komisija) batalionas ir užkardomasis⁴⁹ būrys, nuo Žaibagalos iki Jotainių – 14-asis šaulių pulkas, Raguvos apylinkėse – Kupišchio komunistinis būrys, o Troškūnų apylinkėse – 15-asis latgalių pulkas. 5-asis ir 6-asis latvių pulkai buvo palikti rezerve Vaikutėnų–Degučių apylinkėse⁵⁰. Apytikriais skaičiavimais Raudonosios armijos Panevėžio grupėje buvo apie 5 tūkst. karių.

Lietuvos kariuomenės ir vokiečių saksų savanorių pajėgų gegužės puolimo smaigalyje buvo dislokuoti Raudonosios armijos 15-osios armijos II šaulių divizijos I brigados 12-asis, 14-asis ir 15-asis pėstininkų pulkai, prie kurių per operaciją prisijungė ir rezerve buvęs 6-asis latvių pulkas⁵¹.

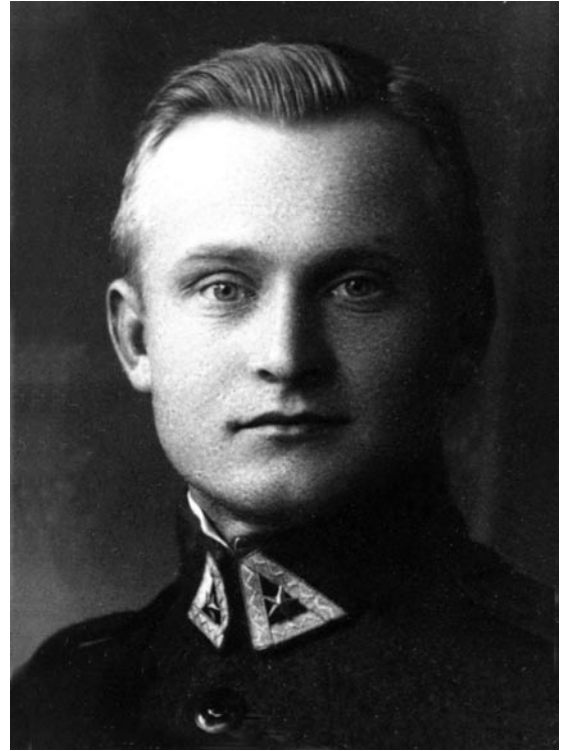
Karo vadai

Lietuvos Respublikos kariuomenės Generalinio štabo viršininko pareigos 1919 m. balandžio 26 d. buvo patikėtos generolui Silvestrui Žukauskui (1861 01 12–1937 11 26)⁵². Gegužės 7 d. Lietuvos prezidento įsakymu jis paskirtas vyriausiuoju Lietuvos kariuomenės vadu⁵³. Būsimasis Lietuvos kariuomenės vadas gimė Dovainišchio kaime, Pakruojo valsčiuje, Šiaulių apskrityje⁵⁴. 1881 m. birželio 30 d. savanoriu įstojo į Rusijos kariuomenę. Tarnavo Vilniaus karo apygardos 112-ajame Uralo pėstininkų pulke Panevėžyje. Baigęs Vilniaus karo mokyklą 1887 m. gegužės 17 d. ir suteikęs paporučiko laipsnį jis perkeltas į 109-ąją Volgos pėstininkų pulką Šiauliuose, vėliau Kaune. 1891 m. gegužės 15 d. jis pakeltas į poručikus, 1896 m. kovo 15 d. – į štabskapitonus, 1900 m. gegužės 6 d. – į kapitonus. 1903 m. S. Žukauskas baigė karininkų artilerijos mokyklą, perkeltas į 33-iąją pėstininkų diviziją kulkosvaidžių kuopos vadu. 1904–1905 m. dalyvavo Rusijos–Japonijos kare Mandžiūrijoje. 1908 m. vasario 26 d. S. Žukauskas pakeltas į papulkininkius, 1911 m. kovo 4 d. – į pulkininkus. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. rugpjūčio 16 d. jis paskirtas 314-ojo Naujojo Oskolo pėstininkų pulko vadu, kovojo prie Varšuvos, Polocko, buvo sužeistas. 1915 m. gegužę pulką perkėlus į Lietuvą, gegužės 6 – liepos 31 d. dalyvavo kautynėse su vokiečiais prie Kėdainių, Ariogalos, Šiaulių, Šeduvos ir kt. Vėliau su pulku perkeltas į Latvijos teritoriją. 1915 m. rudenį paskirtas I pėstininkų divizijos vadu. 1916 m. lapkričio 21 d. pakeltas į generolus majorus, laikinai vadovavo 13-ajam korpusui. Kovose buvo tris kartus sužeistas. Po bolševikų perversmo demobilizavus carinės Rusijos kariuomenę, 1918 m. S. Žukauskas per Kijevą grįžo į Lietuvą. 1918 m. gruodžio 10 d. jis paskirtas eiti krašto apsaugos ministro pareigas, iš kurių atleistas gruodžio 24 dieną⁵⁵.

Panevėžio operacijai vadovavo karininkas⁵⁶ Maksimas Katche⁵⁷, paskirtas Panevėžio

2 pav. Panevėžio išvadavimo operacijos dalyvis artilerijos karininkas Vincas Geiga. XX a. trečiasis deš. *Viliaus Kavaliausko kolekcija.*

3 pav. Panevėžio išvadavimo operacijos dalyvis karininkas Jonas Motiejūnas-Valevičius. 1920 m. *Viliaus Kavaliausko kolekcija.*

atskirojo bataliono instruktoriumi. Jam talkino bataliono kūrėjas ir vadas karininkas Jonas Variakojis. Šis vadovaujantis duetas puikiai vienas kitą papildė. Tai buvo svarbu atsižvelgiant į vieną detalę. Nepaisant autoriteto ir karinių gebėjimų, M. Katche nemokėjo lietuviškai⁵⁸, o komunikaciją tarp vadovybės ir karių buvo privalu užtikrinti. Štabo viršininko ir adjutanto pareigas ėjo karininkas Juozas Urbšys⁵⁹. 2-ojo pėstininkų pulko III batalionui vadovavo karininkas Jonas Motiejūnas-Valevičius, kuriam buvo pavesta vadovauti ir operacijos viduriniajai vorai. Dešiniajai vorai vadovavo karininkas Juozas Vidugiris, kairiajai vadovauti paskirtas karininkas Jonas Nastopka. Operacijos metu jam žuvus vadovavimas vorai buvo patikėtas karininkui Jonui Jurėnui. Panevėžio grupės rezervas buvo karininko Julijono Reikalos žinioje. Pirmajai artilerijos baterijai vadovavo karininkas Vincas Geiga (2 pav.), Aviacijos būriui – švedas majoras Karlas Olafas Dalhbekas.

Maksimas Katche (1879 11 05–1933 06 10, iki 1919 m. Kattche) gimė Joniškyje. 1899 m. baigė Sankt Peterburgo pėstininkų junkerių mokyklą, 1897 m. – Vladimiro karo mokyklą Sankt Peterburge, paskirtas į 116-ąją pėstininkų Malojaroslavico pulką Rygoje. 1899 m. jam suteiktas

leitenanto laipsnis. 1904 m. perkeltas į 241-ąjį pėstininkų pulką Orenburge. 1904–1906 m. dalyvavo Rusijos–Japonijos kare Mandžiūrijoje. 1907 m. pakeltas į štabskapitonus. 1908–1911 m. tarnavo Vilniaus karo mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo metais kovojo su vokiečiais Lietuvoje, Lenkijoje, Gudijoje. 1910 m. pakeltas į kapitonus, 1914 m. – į papulkininkius, 1916 m. sausio 12 d. – į pulkininkus. Nuo 1916 m. gruodžio – 682-ojo Baikalo pulko, vėliau 17-ojo šaulių pulko vadas. 1918 m. rudenį grįžo į Lietuvą. 1919 m. balandžio 16 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Panevėžio atskirojo bataliono instruktoriumi, parengė Ukmergės ir Panevėžio karinių operacijų planus. Nuo 1919 m. lapkričio 16 d. II brigados vadas, o ją performavus – II pėstininkų divizijos vadas. 1920 m. kovo 1 d. jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. 1920 m. liepos 13 d. paskirtas eiti generalinio kariuomenės štabo viršininko pareigas, rugsėjo 11 d. – karo atstovu Suvalkų derybose su lenkais. 1920 m. spalio 7 d. kartu su kitais atstovais pasirašė Suvalkų taikos sutartį. 1922 m. spalio 7 d. pačiam prašant dėl sveikatos paleistas į atsargą. 1919 m. rugsėjį už narsą ir sumanumą kovose su bolševikais apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“. Tą patį mėnesį apdovanotas ir 2-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶⁰.

Jonas Variakojis (1892 05 20–1963 10 31) gimė Rinkuškių k., Biržų valsčiuje ir apskrityje. 1913 m. baigė Pernu gimnaziją Estijoje. Trumpai dirbo Antano Smetonos redaguojamo laikraščio „Viltis“ ir „Lietuvių balso“ redakcijose. Tų pačių metų rudenį įstojo į Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakultetą. 1916 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1917 m. vasario 1 d. baigė Vladimiro karo mokyklą Petrograde, paskirtas 21-ojo Sibiro šaulių pulko jaunesniuoju karininku ir išsiųstas į Galicijos frontą. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, buvo sužeistas. Įvykus bolševikų perversmui, 1917 m. pabaigoje atvyko į Voronežą, įsitraukė į Lietuvių karių sąjungos veiklą. 1918 m. sausį dalyvavo II lietuvių karių suvažiavime Petrograde. 1918 m. kovą su Vyriausiosios lietuvių tarybos delegacija atvyko į Lietuvą informuoti Lietuvos Tarybą apie lietuvių karių organizavimąsi, lietuvių pabėgėlių padėtį Rusijoje. Karo pabaigoje Lietuvių Tarybos siūstas į Oršą organizuoti Rusijoje lietuvių pabėgėlių grąžinimą į Lietuvą. 1918 m. spalį grįžo į Lietuvą, dirbo buhalteriu Lietuvos finansų, prekybos ir pramonės ministerijoje. 1918 m. gruodžio 29 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Panevėžio srities apsaugos viršininku, suorganizavo Panevėžio srities apsaugos būrį. 1919 m. vasario 7 d. kovojo su bolševikais prie Kėdainių, kur kartu su Kėdainių srities apsaugos viršininko karininko Juozo Šarausko vadovaujama savanoriais sulaukė jų puolimą, vėliau juos vejant laimėjo lemiamą mūšį prie Šėtos. Vadovavo vaduojant Šeduvą, Ukmergę, Panevėžį, Kupiškį, dalyvavo mūšiuose su bolševikais Latvijos teritorijoje. 1919 m. kovo 22 d. paskirtas Panevėžio atskirojo bataliono (nuo 1919 m. birželio 20 d. – Panevėžio batalionas, nuo 1919 m. lapkričio 1 d. – 4-asis pėstininkų pulkas) vadu. 1919 m. spalį už narsą ir sumanumą kovose su bolševikais apdovanotas 1-ojo ir 2-ojo laipsnių Vyčio Kryžiais⁶¹.

Jonas Motiejūnas-Valevičius (1893 06 22–1959 11 13) gimė Galvydžių k., Svėdasų valsčiuje, Rokiškio apskrityje (3 pav.). Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1913 m.

Rygoje išlaikė brandos egzaminus, dirbo gamykloje „Provodnik“. 1913 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. 1915 m. rugpjūčio 15 d. baigė Kijevo 1-ąją karo mokyklą, tarnavo 202-ojo pėstininkų pulko jaunesniuju karininku. 1916 m. vasarį pakeltas į paporučikus, 1916 m. liepą – į poručikus. 1917 m. spalį paskirtas V pėstininkų divizijos šturmuotojų bataliono vadu. Pirmajame pasauliniame kare du kartus sužeistas ir kartą kontūzytas, tarnybą baigė būdamas štabskapitonu. Grįžęs į Lietuvą Vilniaus krašte telkė jaunuolius į partizanų savanorių būrį, jam vadovavo. 1918 m. lapkričio 28 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas 1-ojo pėstininkų pulko bataliono vadu. 1919 m. sausio 24 d. perkeltas į 2-ąjį pėstininkų pulką III bataliono vadu. 1919 m. vasario 2 d. paskirtas pirmuoju Marijampolės, kovo 17 d. – Šiaulių miesto ir apskrities komendantu, vėliau – ypatingų pavedimų karininku prie vyriausiojo kariuomenės vado. 1919 m. spalio 18 d. už narsą ir sumanų vadovavimą mūšiuose su bolševikais J. Motiejūnui-Valevičiui suteiktas majoro laipsnis, o lapkričio mėnesį jis apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶².

Juozas Vidugiris (1892 04 01–1947 11 06) gimė Palaukių k., Subačiaus valsčiuje, Panevėžio apskrityje. Studijavo Sankt Peterburgo technologijos instituto Chemijos skyriuje. 1915–1916 m. dirbo Petrograde „Nobel“ ir laikrodžių fabriko laboratorijose. Mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1917 m. vasarį baigė Vladimiro karo mokyklą, jam suteiktas praporščiko laipsnis. Tarnavo artilerijos divizione Lugoje, dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kovose Rumunijos fronte. Grįžęs į Lietuvą 1919 m. kovo 29 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas Panevėžio atskirojo bataliono jaunesniuju karininku, balandžio 15 d. – kuopos vadu. 1927 m. paskirtas vadovauti 5-ajam pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulkui. 1929 m. lapkričio 23 d. pakeltas į pulkininkus. 1930 m. birželio 19 d. baigė Aukštesniųjų kariuomenės viršininkų kursą. 1936 m. birželio 25 d. pačiam prašant išleistas į pėstininkų karininkų atsargą. 1919 m. rugsėjį už bolševikų fronte parodytą narsą apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶³.

Jonas Nastopka (1897 01 27–1919 05 18) gimė Biržuose (4 pav.). 1913 m. baigė Biržų mokyklą, 1914 m. – Rygos matininkų mokyklą. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. pasitraukė į Rusiją. Tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1917 m. baigė Saratovo praporščikų mokyklą. Po bolševikų perversmo Rusijoje įstojo į Vitebsko lietuvių batalioną. Grįžęs į vokiečių okupuotą Lietuvą, baigė mokytojų kursą, mokytojavo. 1918 m. lapkritį–gruodį tarnavo Biržų apskrities milicijoje tardytoju. Bolševikams užėmus Biržus slapstėsi, prie Šeduvos bolševikų suimtas ir kalintas Panevėžio kalėjime. 1919 m. kovo pabaigoje Lietuvos kariuomenei puolant Panevėžį, iš kalėjimo pavyko pasprukti. 1919 m. kovo 26 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenės Panevėžio atskirąjį batalioną, paskirtas 5-osios kuopos vadu. Dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1919 m. gegužės 18 d. kautynėse su bolševikais žuvo netoli Ėriškių k., Panevėžio apskrityje. Palaidotas Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios rūsyje, vėliau palaikai perkelti į Biržų kapines. 1919 m. rugsėjį už žygdarbį bolševikų fronte po narsios

4 pav. Pirmasis žuvęs Panevėžio bataliono karininkas Jonas Nastopka. Maždaug 1915–1918 m. *Panevėžio kraštotyros muziejus.*

žūties apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶⁴.

Jonas Jurėnas (1891 08 08–1933 03 28) gimė Siesikuose, Ukmergės apskrityje. Baigė 6 gimnazijos klases. 1915 m. mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė praporščikų mokyklą. Tarnavo 17-ajame Archangelsko pulke, 2-ajame lenkų šaulių batalione, 70-ajame atsargos pulke, 1-ajame Kaukazo pasienio pulke, Kijevo karininkų pulke. 1915–1916 m. dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo kautynėse Vakarų fronte prie Baranovičių, vėliau – Persijoje, turkų fronte, buvo sužeistas. 1917 m. balandžio 17 d. pakeltas į praporščikus, 1917 m. gruodį – į poručikus. 1918 m. vasario 18 d. iš kariuomenės pasitraukė ir grįžo į Lietuvą. 1919 m. vasario 25 d. įstojo į Lietuvos kariuomenės Panevėžio atskirąjį batalioną, paskirtas kuopos jaunesniuoju karininku, vėliau kuopos vadu. 1919 m. lapkričio 18 d. jam suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. 1920 m. rugsėjo 1 d. kaip netinkamas karinei tarnybai paleistas į atsargą. Gyveno Smaliečių k., Biržų apskrityje. 1925 m. sausio 23 d. prašėsi vėl priimamas į kariuomenę, bet atsakyta neigiamai. 1919 m. rugsėjį už parodytą narsą ir sumanumą vadovaujant mūšiui apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶⁵.

Julijonas Reikala (Reikallo) (1890 07 02–1941 05 01) gimė Žižmių dvare, Pagirių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Nuo 1910 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1918 m. gruodžio 15 d. savanoriu

stojo į Šėtos partizanų būrį, kuris 1919 m. kovą prisijungė prie Panevėžio srities apsaugos būrio. 1919 m. gegužės 11 d. paskirtas Šėtos karo viršininku, o gruodžio 12 d. – Pasvalio komendantu. 1920 m. kovo 23 d., turėdamas kapitono laipsnį, paleistas į atsargą. 1919 m. rugsėjį už narsą ir sumanumą kovose su bolševikais apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“⁶⁶.

Vincas Geiga (1883 08 27–1945) gimė Skrebotiškio k., Panevėžio valsčiuje ir apskrityje. Mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, brandos atestatą gavo Peterburgo kadetų mokykloje. 1910 m. baigė Vladimiro karo mokyklą Peterburge. Tarnybos Rusijos kariuomenėje pabaigoje buvo 2-ojo Sibiro mortyrų diviziono vadas. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, buvo sužeistas fronte su vokiečiais. 1917 m. vasario 11 d. pakeltas į kapitonus. 1919 m. sausio 12 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, paskirtas į artilerijos pulką, nuo sausio 24 d. – 1-osios baterijos, nuo birželio 26 d. – 1-ojo diviziono vadu. 1919 m. spalio 7 d. jam suteiktas pulkininko leitenanto laipsnis. 1921 m. rugpjūčio 4 d. paskirtas 1-ojo artilerijos pulko vadu. 1923 m. gegužės 18 d. pakeltas į pulkininkus. 1926 m. rugsėjo 9 d. pačiam prašant išleistas į atsargą. Gyveno Vaivadų dvare, Piniavos valsčiuje⁶⁷.

Karlas Olafas Dalhbekas (1884 05 15–1930 10 04). Švedijos karo laivyno karininkas, atsargos kapitonas K. O. Dalhbekas į Lietuvą vyriausybės kvietimu atvyko 1919 m. pradžioje. Balandžio 1 d. tapo Aviacijos dalies aviacijos inspektoriumi, jam suteiktas majoro laipsnis. 1919 m. gegužę–spalį, kovų su bolševikais metu, vadovavo lėktuvų kovos būriams, skraidė kaip žvalgas. Aviacijoje tarnavo iki 1919 m. gruodžio. Iki atvykstant į Lietuvą 1913 m. organizavo pirmąją Švedijos laivyno lakūnų mokyklą, tapo pirmuoju Švedijos laivyno aviacijos viršininku. 1930 m. už nuopelnus besikuriančiai kariuomenės aviacijai apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu⁶⁸.

Priešininkų vadovybėje buvo latvis Pēteris Slavensas (*Пётр Антонович Славен*)⁶⁹ (1874–1919), nuo 1919 m. kovo 10 d. vadovavęs Tarybų Latvijos armijai, vėliau performuotai į Vakarų fronto 15-ąją armiją. P. Slavensas – kadrinis carinės Rusijos kariuomenės karininkas, Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, tarnavęs 67-ajame Tarutinsko pėstininkų pulke. 1914 m. spalio 26 d. pasižymėjo mūšiuose prie Varšuvos. 1916 m. birželį tapo minėto pulko štabo viršininku. Nuo 1918 m. – Rytų fronto 5-osios armijos vadas, 1918 m. lapkritį – 1919 m. sausį vadovavo Pietų frontui. 1919 m. lapkritį pasidavė Latvijos Respublikos valdžios institucijoms.

Tarybų Latvijos armijos štabui vadovavo Parfionas Maigūras (*Майгур Парфений Матвеевич*)⁷⁰ (1889 02 18 – po 1922 m.). Jis gimė Nikolajevo mieste. 1909 m. baigė Aleksejaus karo mokyklą ir buvo paskirtas tarnybai į 163-įjį pėstininkų Lenkoransko–Našeburgo pulką. Tarnavo 106-ajame pėstininkų Ufimos pulke. Pirmojo pasaulinio karo metu vadovavo kuopai Rytų Prūsijoje. 1918 m. kovą baigė sutrumpintą Generalinio štabo akademijos kursą. Savanoriu stojo į Raudonąją armiją. Nuo 1918 m. birželio du mėnesius ėjo Rytų fronto štabo viršininko pareigas. 1918 m. spalio 9 d. Vacečio reikalavimu paskirtas vadovauti Respublikos revoliucinei karinei tarybai. Nuo 1919 m. sausio – Tarybų Latvijos armijos štabo viršininkas.

Pradinės pozicijos

Lietuvos Respublikos kariuomenės vadovybės štabas įsikūrė Kėdainiuose. Panevėžio atskirajam batalionui kartu su artilerija kariuomenės vadovybės sprendimu įsakyta gegužės 12–13 d. susikoncentruoti Ramygalos ir Krekenavos rajonuose⁷¹, kartu užimant pozicijas ties Siesikais, Pagiriais, Šėta⁷². Tuo pačiu metu į Kėdainių rajoną buvo perkeltas 2-ojo pėstininkų pulko III batalionas. Kėdainiuose Aviacijos dalis įrengė lauko aerodromą, kuriame buvo dislokuotas Aviacijos būrys su keturiais lėktuvais, degalų ir tepalų atsargomis, bombomis, amunicija ir kitu turtu⁷³. Gegužės 6 d. Jonavoje dislokuotas artilerijos dalies kilnojamas artilerijos sandėlis, skirtas kovojančioms kariuomenės dalims aprūpinti šaudmenimis ir ginkluote⁷⁴. Sutelkus Panevėžio grupės pajėgas užduočiai įgyvendinti, Grupės štabas, atvykęs iš Kėdainių, buvo dislokuotas Mikailiškių dvare (2 km į pietus nuo Ramygalos). Amunicijai ir maistui tiekti Truskavoje įkurtas priešakinis sandėlis. Sužeistųjų perrišimo punktas įkurtas Ramygaloje, numatant sužeistuosius vežimais gabenti į Kėdainius, o iš ten – traukiniu į Kauną⁷⁵. Gegužės 17 d. vakare vorų vadovybę supažindinus su kovine užduotimi, 18 d. naktį apie 2 val. kairioji vora užėmė pozicijas linijoje Levaniškių dvaras – Užliausių kaimas, vidurinioji vora – linijoje Papiškiai–Remeisoniai, dešinioji vora – linijoje Bielazaravo dvaras – Naujasodė, rezervas paliktas Ramygaloje⁷⁶.

Raudonosios armijos daliniai buvo išdėstyti taip: 14-asis pulkas linijoje Jotainėliai–Užukalnė–Jėriškiai, 15-asis pulkas – linijoje Radykanų dvaras – Rajūnai–Tarnagala, ties Barklainių dvaru išdėstyta artilerijos pozicija su 2–3 artilerijos pabūklais⁷⁷.

Panevėžio operacijos etapai

Pirmieji pasirengimo žingsniai

Lietuvos Respublikos kariuomenės kartu su sąjungininkais, vokiečių saksų savanorių pajėgomis, 1919 m. balandžio pabaigoje – gegužės pradžioje vykdyti koviniai veiksmai buvo sudėtinė plataus puolimo prieš bolševikų pajėgas visame Baltijos jūros rytiniame fronte dalis. Lenkijos pajėgos balandžio 13–19 d. įgyvendino plataus masto puolimo operaciją, jos užėmė Baranovičius, Naugarduką, Lydą ir Vilnių⁷⁸. Latvijos kariuomenė kartu su vokiečių pajėgomis atakavo Rygą, kurią užėmė gegužės 22 d.⁷⁹ Tuo metu baltagvardiečių Šiaurės korpusas (2750 karių), buvęs Estijos teritorijoje, palaikomas estų dalinių, pradėjo puolimą Petrogrado kryptimi⁸⁰. Estijos kariuomenės pajėgos Raudonąją armiją sėkmingai puolė Pskovo kryptimi, kurią užėmė gegužės 25 d.⁸¹, nuo raudonarmiečių išlaisvino šiaurines Latvijos teritorijas⁸².

Įgyvendinus pirmąjį plačios karinės operacijos etapą, gegužės 6 d. Lietuvos kariuomenės daliniams užėmus Ukmergę⁸³, operatyviai rengtasi pradėti antrąją plano dalį – užimti ir susigrąžinti Panevėžį. Šis Lietuvos miestas buvo svarbus komunikacinis mazgas, kurią kontroliuodama kariuomenės vadovybė galėjo užtikrintai vystyti tolesnius valstybės išlaisvinimo nuo bolševikinių pajėgų planus Kupiškio–Daugpilio kryptimi. Rengiantis puolamiesiems

veiksmams, gegužės 8 d. krašto apsaugos ministras paskelbė medicinos ir veterinarijos karo gydytojų bei sanitarijos puskarininkių iki 45 m. amžiaus mobilizaciją⁸⁴.

Pasirengimo naujam kovų etapui pabaigą vainikavo gegužės 11 d. Kaune įvykusi Lietuvos kariuomenės karių priesaika. Tai buvo ypatingas viešas aktas, kuris kariams turėjo suteikti ne tik papildomų motyvuojančių kovai jėgų, tai buvo pareiškimas savos valstybės visuomenei, o kartu kaimyninėms šalims, skelbiantis Lietuvos ginkluotųjų pajėgų galią bei ryžtą ginti valstybingumą vaduojant užimtas Respublikos teritorijas. Pagrindiniai iškilmingos priesaikos renginiai vyko Kaune, Rotušės aikštėje. Rotušės pastato paradinis įėjimas kartu su išpuoštu balkonu paverstas lauko altoriumi. Aikštėje 10 val. ryto priesaikai buvo išrikiuoti Kauno įgulos daliniai – pėstininkai, aviacijos ir karo mokyklų mokiniai bei valdininkai, Kauno karo komendantūros mokomoji komanda, inžinerijos mokykla, husarų dalinys. 11 val. į iškilmes atvyko Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona, jo kanceliarijos viršininkas Stasys Čiurlionis, Valstybės Tarybos pirmininkas Stasys Šilingas, Tarybos nariai, ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius, krašto apsaugos ministras Antanas Merkys, susisiekimo ministras Valdemaras Čarneckis, miesto ir apskrities karo komendantas Juozas Mikuckis, Vokietijos kariuomenės atstovai, Amerikos, Švedijos ir Prancūzijos karinių misijų atstovai. Lauko mišias kariams laikė karo kapelionas Bronislovas Bumša, tuo metu svečiai su Lietuvos valstybės vadovybe dalyvavo šv. Mišiose miesto katedroje. Po šv. Mišių į aikštę atvykus iškilmingai bažnytinei procesijai, karius prisaiškino Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. Tada vyko kariuomenės paradas, kuriam vadovavo vyriausiasis vadas gen. Silvestras Žukauskas. Paradą priėmė Respublikos prezidentas ir ministras pirmininkas. Fronte esantys kariniai daliniai taip pat buvo prisaiškinti, dalinių vadams parenkant tinkamą laiką priesaikai⁸⁵.

Numatytas pajėgas sukoncentravus pradinėse pozicijose, gegužės 14 d. gen. S. Žukauskas Lietuvos kariuomenei paskelbė įsakymą Nr. 2, kuriame išdėstė puolamųjų veiksmų uždavinius. Įsakymu Panevėžio grupei kartu su vokiečių pajėgomis numatyta užduotis pulti Panevėžio kryptimi, Ukmergės grupės padaliniais kartu su vokiečių saksų savanorių pajėgomis užimti Raguvą ir Troškūnus, esant galimybei išeiti į priešų užnugarį, partizanų būriams judėti iš šiaurės ir pietų pusės Subačiaus link, susiremti su smulkesniais priešininko daliniais, siekti išardyti geležinkelį, esantį tarp Panevėžio ir Subačiaus, Aviacijos daliai – paremti kariuomenės puolamuosius veiksmus ir užduotį įgyvendinti ne vėliau kaip gegužės 17 d.⁸⁶

Užduoties vykdymo pradžia ir sėkmingas Panevėžio užėmimas

Panevėžio grupė, gavusi vyriausiojo vado įsakymą, ėmė rengtis jį įgyvendinti. Pradėta tartis su Kėdainiuose buvusiomis vokiečių saksų savanorių pajėgomis dėl bendrų veiksmų, kurie derinti ir su Ukmergės grupės vadovybe, kartu susirašinėta su Šiaulių bataliono vadovybe. Nepaisant gerų norų, dėl labai prastų komunikacijos priemonių operacijos puolamųjų veiksmų

pradžią teko nukelti į gegužės 18 d. Panevėžio grupės vadovybė laisvą laiką nusprendė išnaudoti padalinių koncentravimui, ryšių mezgimui ir reguliavimui, tiekimo organizavimui⁸⁷. Iš Šiaulių atskirojo bataliono sulaukta geros žinios, kad jis 18 d. užduoties įgyvendinimui suteiks 100 karių kuopą, vadovaujamą karininko Valerijono Umbraso. Tuo metu prieš pradėdant puolamuosius veiksmus 1-ojo pėstininkų pulko vadovybė taip ir neatsakė, ar skirs paramą puolant Raguvos–Troškūnų kryptimi. Ši situacija pagrįstai neramino Panevėžio grupės vadovybę. Dėl Ukmergės grupės pasyvumo būtų likęs visiškai atviras dešinysis atakuojančiųjų sparnas, o tai operacijos metu galėjo sukelti įvairių netikėtumų. Grėsmė puolančiųjų pajėgų užnugariui buvo labai reali. Nepaisydama to, Panevėžio grupės vadovybė susitaikė su galimomis rizikomis ir pasitikėdama bei tikėdama kariais ėmėsi realizuoti užduotį. 1919 m. gegužės 17 d. 16 val. Panevėžio grupės vadovybė išleido puolamųjų veiksmų pradžios įsakymą, pagal kurį aktyvūs veiksmai turėjo prasidėti 18 d. rytą, apie 3–4 val., siekiant iki 12 val. užimti liniją Katinai–Barklainiai–Jėriškiai–Rajūnai. Pradėjus įgyvendinti įsakymą, sulaukta teigiamų žinių iš vokiečių saksų savanorių 18-ojo pėstininkų pulko I bataliono vado kpt. Šprengerio. Vokiečių bataliono pajėgos taip pat numatė puolamųjų veiksmų pradžią 18 d. rytą 4 val. Raguvos kryptimi, ją užėmus toliau siekiant pulti Jotainius⁸⁸. Tad įtampa grupės vadovybėje kiek atslūgo.

Pirmieji artilerijos šūviai dešinės voros zonoje skelbė kovinės operacijos pradžią. Prabėgus beveik dviem valandoms, dešinės voros kariai užėmė Jotainius ir Griniūnus. Dar po kelių valandų vidurinioji vora užėmė Užkalnius. Tuo metu kairioji vora, užėmusi Jėriškius ties Rajūnais, susidūrė su stipriomis 14-ojo Raudonosios armijos pulko pajėgomis ir buvo priversta atsitraukti. Mūšyje žuvo 4-osios kuopos vadas, vos dvidešimt dvejų metų amžiaus karininkas Jonas Nastopka, kuris kartu vadovavo kariajai vorai. Vadovavimą perėmė karininkas Valerijonas Snarskis, tačiau sunkiai suvaldė situaciją ir prarado užimtas pozicijas. Kairiosios voros vadovavimą perėmus karininkui Jonui Jurėnui, prisijungus rezervui, situaciją grupės kairiajame sparne pavyko stabilizuoti. Jėriškius pavyko susigrąžinti ir kartu užimti Radikonijų dvarą. Iki 12 val. vidurinioji ir dešinioji voros užėmė liniją Užkalniai–Barklainiai–Pampliai–Katinai⁸⁹. Pėstininkų daliniams judant pirmyn, priešininko pozicijas atakavo ir Aviacijos būrys. Gegužės 18 d. lietuviški lėktuvai septynis kartus atakavo Panevėžį⁹⁰.

Gegužės 19-osios naktį Panevėžio grupė tęsė puolamuosius veiksmus. Vadovaujama karininko J. Jurėno, kairioji vora, 2-osios ir 6-osios kuopų sudėtyje ankstyvą rytą pradėjusi veikti anksčiau, nei buvo numatyta, užėmė Rajūnus ir Dobulių bei Mikališkių dvarus. Čia sulaukė vokiečių saksų savanorių rinktinės paramos, kuri dislokuota 10 km į pietvakarius nuo Naujamiesčio. Atėjusi į pagalbą Panevėžio grupei, ji gavo nurodymą apšaudyti Upytę ir Tarnagalą⁹¹. Tokiu būdu užtikrintas sėkmingas kairiosios voros užduoties įgyvendinimas. 10 val. grupės daliniai užėmė liniją Upytė–Šilaičiai–Uoksai–Kabaliai, o priešininkas, dengdamasis kulkosvaidžių ir artilerijos ugnimi, traukėsi Panevėžio kryptimi. 12 val. grupės vadovybė išleido naują įsakymą energingai tęsti puolimą. Dešinioji vora, 12 val. 25 min. užėmusi

Pajuodžius, pro Liūdynės dvarą žygiavo Karšinių link. Vidurinioji vora 13 val. užėmė Šilagalį ir nesutikusi pasipriešinimo žygiavo Panevėžio link. Kairioji vora 14 val. užėmė Zubiškius ir Vaišvilčius. Kaip ir pirmąją dieną sausumos pajėgoms sėkmingai talkino aviacija. Lietuvos kariuomenės Aviacijos būrys Panevėžį ir geležinkelio ruožą iki Kupiškio atakavo penkis kartus⁹². Tuo metu ties Molainiais ir Pavešečiais susitelkė daugiau nei 400 raudonarmiečių padalinys gynybai, tačiau dėl aktyvių voros veiksmų jis buvo priverstas trauktis. Apie 17 val. Lietuvos kariuomenės daliniai, remiami artilerijos ugnies, įžengė į Panevėžį. Priešininko daliniai atsitraukė Subačiaus ir šiaurės rytų kryptimi⁹³. Aštuntajame⁹⁴ kilometre nuo Panevėžio partizanai, vykdydami bendrąją kovinės operacijos užduotį, išardė geležinkelį. Raudonosios armijos padaliniai atsitraukdami, kartu stengdamiesi iš Panevėžio išgabenti ne tik ginkluotę, amuniciją, ryšių priemonių ir maisto atsargų, bet ir įvairaus mieste prigrobto turto, vykdami paskutiniu traukiniu Subačiaus link, atakuojant Lietuvos aviacijai, patyrė avariją: nuo bėgių nuslydo ir subyrėjo apie du trečdaliai sąstato vagonų. Katastrofos metu daug raudonarmiečių, kartu grįžtančių karo belaisvių iš Vokietijos buvo sužeista ar žuvo⁹⁵. Raudonosios armijos pajėgos dar keletą kartų traukiniais iš rytų pusės bandė privažiuoti ir evakuoti turtą iš sudužusio traukinio, tačiau dėl Lietuvos kariuomenės sausumos ir aviacijos pajėgų veiksmų šios pastangos buvo nesėkmingos⁹⁶. Lietuvos kariuomenei atiteko 1 garvežys, 18 sveikų ir 30 sugadintų vagonų⁹⁷. Iš nuvirtusio raudonarmiečių ešelono buvo išgabenta apie 200 vežimų įvairaus turto⁹⁸. Raudonarmiečiams atsitraukiant buvo sudeginti tiltai per Lėvens upę ties Piniava ir Pakalniškiais⁹⁹. Saksų savanorių rinktinė, artilerijos ugnimi rėmusi Panevėžio grupės kairiosios voros puolimą, pasiliko Naujamiesčio rajone ir tolesniuose kovos veiksmuose nebedalyvavo¹⁰⁰.

Raudonosios armijos dalinių kontrataka ir baigiamoji ofensyvos fazė

Panevėžio grupės pajėgos, 19 d. pabaigoje užėmusios Panevėžį, po dviejų dienų intensyvių kovų nuvargo. Žuvus karininkui J. Nastopkai, ties Pajuodžiais karininkui Aleksandrui Žukauskui patyrus sunkių sužeidimų ir keliems karininkams susirgus, pajėgose trūko kuopų vadų. Buvo stokojama ne tik ryšio priemonių, bet ir elementarių žemėlapių. Grupės vadovybė kreipėsi į aukštesniąją vadovybę prašydama skirti penkis šešis gerus karininkus ir žemėlapių¹⁰¹. Panevėžio grupė, užėmusi liniją Plukiai–Venslaviškiai–Karšinauka ir karininko J. Reikalos vadovaujamą rezervą dislokavusi Uoksuose, gegužės 20 d. įsakymu suformavo du apsaugos barus. Dešiniojo baro vadu paskirtas krn. J. Motiejūnas-Valevičius, kairiojo – krn. J. Vidugiris. Grupės štabas įsikūrė Panevėžyje. Baruose vykdant žvalgybą, diena buvo skirta karių atokvėpiui, organizuotas tiekimas ir maitinimas. Tačiau apie 14 val. Raudonosios armijos pajėgos, remiamos artilerijos ugnimi, pabandė Panevėžio grupės dalinius nustumti nuo Lėvens upės ir pulti Velžių kryptimi. Lietuvos kariuomenės daliniai šias kontratakas sėkmingai atrėmė. Tuo metu kpt. Šprengerio vadovaujamos vokiečių saksų savanorių 18-ojo pėstininkų pulko I

bataliono ir Ukmergės grupės lietuvių pėstininkų bei kavalerijos dalys iš Raguvos atsitraukė Pagirių–Bukonių link, taip palikdamos atvirą apie 42–48 km fronto ruožą¹⁰². Kitą dieną Panevėžio grupės daliniai planavo ilsėtis, toliau gabeno paimto traukinio turta, kartu sulaukė vyriausiojo kariuomenės vado gen. S. Žukausko sveikinimo užėmus Panevėžį ir įsakymo teikti „karžygius“, pasižymėjusius mūšiuose, apdovanojimui karžygiškais ženklais¹⁰³. Tačiau ilsėtis neteko. Apie 12 val. fronto linijoje esančius Raudonosios armijos dalinius papildė geležinkeliu atvykęs rezervas – 6-asis latvių pulkas, kuris iš karto stojo į kovą ir pradėjo bolševikų pajėgų kontrataką¹⁰⁴. Panevėžio grupės pajėgos, neatlaikiusios staigaus priešininko puolimo, buvo priverstos atsitraukti į liniją Vaivadėliai–Velžiai. Pavakarę Raudonoji armija užėmė liniją Paežeriai–Venslaviškiai – Pajuostės dvaras – Karūziškiai – Liudynės dvaras – Kiravos dvaras¹⁰⁵. Vykstant susirėmimams fronto linijoje, Lietuvos aviacijos būrio lėktuvai atakavo ir bombardavo Subačiaus geležinkelio stotį¹⁰⁶. Gegužės 22 d. ryte prasidėjus kovos veiksmams, vengdamos apsupimo, kartu stokodamos jau ne tik žemėlapių, bet ir šaudmenų, Panevėžio grupės pajėgos atsitraukė iš miesto. Galvodamos apie galimą kontrapuolimą jos užėmė liniją Naujasodė–Molainiai–Lepšiai, rezervą koncentruodamos Pajuodžiuose¹⁰⁷. Panevėžys tapo savotiška neutralia teritorija, skiriančia kariaujančias puses. Gegužės 23 d. žvalgyba konstatavo prasidėjusį priešininko pajėgų atsitraukimą¹⁰⁸. Jam įtakos turėjo pralaimėta Raudonosios armijos kova dėl Rygos. Latvijos kariuomenei kartu su vokiečių pajėgomis gegužės 22 d. išlaisvinus Rygą, Raudonosios armijos 15-osios armijos vadovybė, daliniams, kuriems priklausė ir Lietuvoje kovoję daliniai, Latvijos teritorijoje patiriant didelių nuostolių, įsakė trauktis rytų kryptimi ir užimti liniją palei geležinkelį Daugpilis–Režica–Pskovas¹⁰⁹. Įkandin besitraukiančioms pajėgoms, nežinodama šio atsitraukimo priežasčių, Panevėžio grupė vėl perėjo į puolimą. Kapinkų–Berčiūnų apylinkėse pastebėjus 150–200 priešininko raitelių padalinį, vienai Panevėžio grupės kuopai buvo įsakyta vykti šiaurės vakarų kryptimi į Bliūdžių kaimą ir atlikti žvalgybą nuo Kapinkų iki Bernotų. Tuo metu priešininko dalinių koncentracijos vietos buvo apšaudytos artilerijos ugnimi. Vyriausiajai kariuomenės vadovybei dar sykį pranešta apie amunicijos vokiškiems šautuvams ir žemėlapių trūkumą bei poreikį, kartu prašyta atsiųsti karininkų. Kita vertus, iš bolševikų paėmus ryšių įrangos, Panevėžio grupės vadovybei su savo padaliniais ir užnugariu pavyko organizuoti sklandų telefoninį ryšį. Gegužės 24 d. rytą grupės daliniai sudavė du smūgius. Pirmuoju rytų kryptimi buvo užimti Miežiškiai, iš kurių artilerija apšaudė Raguva, Raguvelės dvarą, Subačių ir Subačiaus geležinkelio stoties rajoną. Antrasis smūgis buvo nukreiptas į Pajstrį ir Gegužinę. Vakare iš Kauno į Panevėžį atvyko 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko vadas karininkas Vincas Grigaliūnas-Glovackis su II batalionu. Vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu kmn. V. Grigaliūnui-Glovackiui buvo perduotas vadovavimas grupei¹¹⁰. Šiais koviniais veiksmais Panevėžio operacija buvo baigta. Raudonosios armijos daliniai traukėsi Subačiaus kryptimi ir įsitvirtino Kupiškyje.

Sėkmingai įgyvendinus Panevėžio išvadavimo operaciją, 1919 m. gegužės 25 d.

šiauriniame fronto ruože Joniškėlio partizanų būriai užėmė liniją Saločiai–Pasvalys–Pumpėnai, Panevėžio grupės dalys išsidėstė linijoje Piniava–Paliūniškis–Velžiai–Pajuodžiai, pietiniame fronto ruože Ukmergės grupės daliniai kontroliavo liniją Taujėnai–Kavarskas–Kurkliai. Lenkijos kariuomenės daliniai koncentravosi Švenčionių rajone. Raudonosios armijos daliniai nuo šios linijos buvo išsidėstę 20–30 km atstumu šiaurės rytų kryptimi¹¹¹. Per operaciją Panevėžio grupė į nelaisvę paėmė apie 60 priešininko karių, Lietuvos kariuomenei taip pat atiteko 1 patranka, 9 kulkosvaidžiai, įvairios ginkluotės ir amunicijos, gurguolės vežimų¹¹². Įvertintas ir puikus Aviacijos būrio pasirodymas operacijoje. Lietuvius lakūnus telegrama pasveikino vokiečių pajėgų kapitono Dorffelerio vadovaujama 425-oji eskadrilė¹¹³. Netrukus Lietuvos kariuomenės vadovybė ruošėsi naujam kovų etapui, kuriuo siekta išlaisvinti Kupiškį ir Uteną. 1919 m. birželio pirmomis dienomis vyriausiasis vadas Silvestras Žukauskas, Panevėžyje lankydamas kovojančius prieš Raudonąją armiją karius, priešais rikiuotę devyniems iš jų įteikė Kryžiaus „Už Tėvynę“ kaspinėlius¹¹⁴.

Išvados

Apibendrinant galima konstatuoti, kad iki šiol buvęs *Panevėžio operacijos* pasakojimas nuo šaltinio publikacijos (J. Urbšys, 1921 m.) daug kartų perpasakojant pasiekė mokslo populiarinimo lygį („Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos“, 2013 m.). Kiekvienas pasakojimas kaskart buvo papildomas viena kita nauja aptariamo įvykio detale, tačiau gilesnės jo studijos ir analizės nebuvo atliekamos. Į pačią operaciją ir jos eigą žvelgiama be platesnio konteksto, neaptariant tam tikrų įvykių eigą veikusių priežasčių. Galima taip pat pastebėti, kad dažnai netiksliai perteikiama šaltinių informacija, pavyzdžiui, nurodant atstumus, kai pirminiame šaltinyje pateikiami *varstai* neperskaičiuojant tiesiog paverčiami *kilometrais*. Visa tai skatina ateityje atlikti gilesnę ir detalesnę Lietuvos kariuomenės vykdytos *Panevėžio operacijos* studiją. Joje turėtų būti ne tik platesnė įvykio analizė, bet ir atsakymai į naujai keliamus klausimus, kuriuos galima būtų sieti su konkrečių kovojusių pusių susirėmimų aptarimu, bendra priešininko jėgų analize, Lietuvos kariuomenės Aviacijos būrio kovinių veiksmų detalizavimu ir kitus.

Panevėžio operacijos kovos veiksmų teatras neturėjo ypatingų bruožų, lėmusių operacijos įgyvendinimo sudėtingumą ir jų sukeliamas problemas. Kovinių veiksmų teritorija buvo gana tankiai apgyvendinta, su išvystytu įvairių kelių bei komunikacinių linijų tinklu, todėl abi kariaujančios pusės lengvai galėjo judėti, rasti nuolatinį ir bent minimalų vietinių išteklių aprūpinimą.

Pati Panevėžio operacija prilygo savotiškai avantiūrai, kai stota į kovą su gausesniu priešininku, trūkstant amunicijos ir vadovaujančio personalo, ryšio priemonių. Tai iš esmės, nesulaukiant aukštesnės vadovybės paramos, pavyko kompensuoti tikėjimu Lietuvos valstybės ateitimi, siekiu išlaisvinti gimtas vietas iš priešininkų rankų. Nemaža dalis šioje

operacijoje kovojusių karių buvo kilę iš žemių, patekusių į karo veiksmų zoną, kas, tikėtina, buvo dar vienas motyvuojantis kovai veiksnys. Kita vertus, iki pat operacijos pabaigos buvo nuosekliai laikomasi vyriausiosios vadovybės numatyto plano ir užduočių, nors ir kelias dienas vėluojant.

Panevėžio išvadavimo operacija buvo patikėta sumaniam, brandžiam, solidaus išsilavinimo ir kovinės patirties Pirmojo pasaulinio karo frontuose turinčiam karininkui Maksimui Katchei. Kartu su karininku Jonu Variakoju jis sudarė efektyvų vadovavimo tandemą. Šiam duetui kovinės operacijos veiksmų planą padėjo įgyvendinti nestokojantys ryžto ir jau turintys patirties karo frontuose daugiausia 26–29 metų amžiaus įvairių padalinių vadai.

Sutinkant su dalies autorių (J. Urbšio, K. Ališausko), iki šiol aptarusių kovų dėl Panevėžio epizodą, įžvalgomis, Panevėžio operaciją galime įvardyti kaip pirmą sėkmingą operaciją, kuri įgyvendinta išimtinai Lietuvos Respublikos kariuomenės pajėgomis, minimaliai remiant vokiečių saksų savanoriams. Vis dėlto svarbu paminėti ir tai, kad pati operacijos sėkmė buvo gana oportunistiška, nulemta ne tiek pačių lietuvių karių pastangų, kiek platesnio konteksto veiksmų. Šis laimėjimas buvo svarbus psichologinis aspektas tolesniems kovų už Nepriklausomybę etapams, suteikęs pasitikėjimo jaunos kariuomenės jėgoms. Kartu tai buvo ir vienas iš plačios karinės kampanijos prieš bolševikinės Rusijos pajėgas elementas, kovoms vienu metu vykstant kaimyninėse Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje.

Prof. dr JONAS VAIČENONIS

Vytautas Magnus University, Lithuanian Military History Society

**The Battles For Independence:
Panevėžys Operation of the
Lithuanian Armed Forces in May, 1919
Conclusions**

In summary it can be stated that the story of Panevėžys Operation, which was based on the source publication (J. Urbšys, 1921), repeatedly retold and rewritten went back to the level of science popularization (“The Most Famous Lithuanian Battles and Military Operations”, 2013). Each story was complemented with a new detail of the event, but the deeper studies and analysis were not carried out. The Operation itself and its course were viewed without a broader context and without mentioning the reasons for the occurrence of certain events. It can also be noted that information sources were inaccurately reported, for example, by indicating distances

in „versts“ (*a verst is an obsolete Russian unit, which is equal to 1,0668 km – the translator’s remark*) published in the source later it was presented as “kilometers” without converting the versts into the kilometers. All these circumstances encourage to carry out the deeper and more detailed study of the Panevėžys. It should include not only a broader analysis of the event, but also looking for new answers to newly raised questions that could be related to the discussion on concrete struggle sides, the general analysis of the opponent’s forces, the details of the fighting operations of the Lithuanian Armed Forces Aviation Division and other issues. The struggle action theater of Panevėžys Operation did not have special features that would have contributed to the complexity of the operation implementation and the problems related to it. The fighting area was densely populated, with a developed network of various roads and communication lines that let both fighting sides to move easily and to find a steady and at least minimum supply of local resources. Panevėžys Operation itself was a kind of particular venture, when joining the fight against a larger opponent there was a shortage of ammunition, managerial staff and communication tools. Even without the support of the senior management this shortage basically was compensated by the faith and trust in the bright future of Lithuanian state and by the aspiration to liberate the native places from the hands of the opponents. A large number of soldiers who fought in this Operation were originated from the lands that entered the war zone, therefore this reason was probably another factor motivating soldiers for the battle. On the other hand, the plan and tasks provided by the top management have been consistently followed up until the end of the Operation. The Panevėžys Liberation Operation was entrusted to the military officer Maksimas Katchei, who was an intelligent, mature person having a solid education and a large combat experience at the World War I. Together with the officer Jonas Variakojis they formed an effective tandem of leadership. The experienced military leaders of various divisions helped to implement the combat action plan of the Operation. These leaders were mostly 26–29 years old.

Agreeing with some foresights of the authors (J. Urbšys, K. Ališauskas), who have discussed the episode of battles for Panevėžys so far, we can name the Panevėžys Operation as the first successful operation, which was implemented exclusively by the forces of the Lithuanian Armed Forces, with the minimum support of the German Saxon volunteers. However, it is important to mention that the success of the Operation itself was quite opportunistic, it was more determined by the factors of the broader context than the efforts of the Lithuanian soldiers. This achievement was the important psychological aspect for further stages of the struggle for independence, which gave confidence in the forces of the young army. At the same time, it was one of the elements of the broad military campaign against the Bolshevik Russian forces, with simultaneous fighting in neighboring Estonia, Latvia, and Poland.

- ¹ [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d. d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, Kaunas, 1921, p. 92–103.
- ² Urbšys Juozas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 8, Vilnius, 2008, p. 106–107.
- ³ S. Žukaitis, vyr. ltn., Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m., *Karo archyvas*, t. 5, Kaunas, 1929, p. 197–222.
- ⁴ Ten pat, p. 215.
- ⁵ *Savanorių žygiai*, t. 1, sud. Petras Ruseckas, fotografuotinis leidimas, Vilnius, 1991, p. 21–22.
- ⁶ K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, Čikaga, 1972.
- ⁷ Ten pat, p. 221–238.
- ⁸ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 108–118.
- ⁹ V. Jankauskas, *Kario kelias. Generolas Kazimieras Ladiga nepriklausomybės kovose*, Vilnius, 2004, p. 71–73.
- ¹⁰ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės kova prieš bolševikus, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 2, Vilnius, 2009, p. 13–52.
- ¹¹ Ten pat, p. 34–36.
- ¹² *Žymiausi Lietuvos mūšiai ir karinės operacijos*, Vilnius, 2013, p. 178–181.
- ¹³ G. Surgailis, *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, Vilnius, 2016, p. 31–42.
- ¹⁴ G. Surgailis, *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas*, Vilnius, 2014, p. 58–61.
- ¹⁵ Kurklių–Panevėžio operacija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 15: *Lietuva*, Boston, 1968, p. 96–98; Kurklių–Panevėžio operacija, *Visuotinė Lietuvių enciklopedija*, t. XI, Vilnius, 2007, p. 306.
- ¹⁶ V. Lesčius, A. Anušauskas, *Kovų istorijos*, II knyga: *XX amžius*, Vilnius, 2008, p. 41–43.
- ¹⁷ [Tomas] Vidugiris mjr., Kupiškio operacija, 1919 m. gegužės 26–31 d., *Karo archyvas*, p. 78.
- ¹⁸ V. Rakutis, *Karo meno istorijos tyrimų metodika*, Vilnius, 2006, p. 15.
- ¹⁹ Panevėžio apskritis, B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 2, 2-oji fotografuotinė laida, Vilnius, 1991, p. 553.
- ²⁰ Ten pat, p. 553.
- ²¹ Panevėžio apylinkės, ten pat, p. 570.
- ²² Panevėžio apskritis, ten pat, p. 552–553.
- ²³ *Kalnuotumo ir nuotakumo Lietuvos ir jos pakraščių žemėlapis*, M 1:630 000, sud. Povilas Matulionis, Berlin NW7, [1923].
- ²⁴ D. Pilkauskas, Panevėžio apskritis 1918–1940 metais, *Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų*, Panevėžys, 2004, p. 130.
- ²⁵ R. Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Chicago, 1961, p. 265; T. Balkelis, Nation-Building and World War I Refugees in Lithuania, 1918–1924, *Journal of Baltic Studies*, 2003, vol. XXXIV, nr. 4, p. 452; J. Vaičėnionis, Litewskie doświadczenia emigracyjne z czasów I wojny światowej. Historia rodziny Glemżów, *Migracje a tożsamość narodowa mieszkańców Europy Wschodniej w XIX i na początku XX wieku*, pod red. Doroty Michaluk, Ciechanowiec, 2016, s. 205.
- ²⁶ T. Balkelis, Nation-Building and World War I Refugees in Lithuania, 1918–1924, *Journal of Baltic Studies*, 2003, vol. XXXIV, nr. 4, p. 434; J. Vaičėnionis, min. veik., p. 211–214.
- ²⁷ Panevėžys, B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 564.
- ²⁸ Krekenava, ten pat, p. 595.
- ²⁹ Ramygala, ten pat, p. 657.
- ³⁰ Raguva, ten pat, p. 652.
- ³¹ Naujamiestis, ten pat, p. 589.
- ³² Upytė, ten pat, p. 586.
- ³³ Subačius, ten pat, p. 619.
- ³⁴ Panevėžio apskritis, ten pat, p. 555.
- ³⁵ Kai kuriuose šaltiniuose įvardijama kaip Panevėžio kariuomenė.
- ³⁶ J. Variakojis, *4 pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkas*, Kaunas, 2002, p. 35.
- ³⁷ S. Žukaitis, min. veik., 1929, p. 221.
- ³⁸ 4 P. L. Karaliaus Mindaugo pulkas, *Kardas*, 1936, nr. 10, p. 271.
- ³⁹ V. Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius, 1998, p. 252.
- ⁴⁰ J. Petruitis, *Laisvę ginant. Mūsų žygiai. Atsiminimai iš kovų su bolševikais ir bermontininkais*, Chicago, 1952, p. 59.
- ⁴¹ Ten pat, p. 59–60.
- ⁴² Artilerijos baterijos, *Lietuvos kariuomenė kovose už nepriklausomybę 1918–1920 m.*: [Elektroninis išteklius]. Monografija. Medžiagą atrinko ir tekstus parašė Jonas Vaičėnionis, Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2005.

- 43 Plačiau: J. Vaičenonis, *Lietuvos karių uniformos ir lengvieji ginklai XX amžiuje*, Vilnius, 2004, p. 52–59.
- 44 S. Žukaitis, min. veik., p. 205.
- 45 G. Ramoška, Lietuvos karo aviacija Nepriklausomybės karuose, *Plieno sparnai*, nr. 2, 1994, p. 3.
- 46 S. Žukaitis, min. veik., p. 207–208.
- 47 Ten pat, p. 213.
- 48 Subačius, B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 2, 2-oji fotografinė laida, Vilnius, 1991, p. 619.
- 49 Užkardomasis būrys (*заградотряд*) – specialus padalinys, skirtas disciplinai palaikyti, kovoti su desercija. Paprastai dislokuojamas fronte esančių pajėgų užnugaryje.
- 50 А. Олейников, *Неизвестные страницы Гражданской войны. Фронты, крепости, вооружение*, Вече, 2016.
- 51 J. Variakojis, min. veik., p. 33; V. Steponaitis, majoras, Epizodas iš Panevėžio operacijos 1919 m., *Mūsų žinynas*, nr. 23, 1925, p. 286.
- 52 G. Surgailis, *Lietuvos kariuomenės vadai*, Vilnius, 1992, p. 11.
- 53 Vyriausias Lietuvos kariuomenės vadas Generolas Silvestras Žukauskas, *Kariškių žodis*, nr. 1, 1919 05 22, p. 3.
- 54 J. Aničas, *Generolas Silvestras Žukauskas 1861–1937*, Vilnius, 2006, p. 18.
- 55 Žukauskas Silvestras, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 8, Vilnius, 2008, p. 374–375; J. Aničas, min. veik., p. 26–48.
- 56 Lietuvos Respublikos kariuomenėje karinių laipsnių sistema buvo įvesta tik 1919 m. rugsėjo 29 d. (*Isakymas kariuomenei*, Kaunas, 1919 rugsėjo 29, nr. 154, §1).
- 57 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 94; S. Žukaitis, vyr. ltn., Panevėžio atvadavimas iš bolševikų 1919 m., *Karo archyvas*, t. 5, p. 202.
- 58 J. Petraitis, min. veik., p. 57–58.
- 59 K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, p. 221.
- 60 Katche Maksimas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, Vilnius, 2004, p. 174–175; Katche Maksimas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 3, Vilnius, 2011, p. 157–161.
- 61 Variakojis Jonas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 8, Vilnius, 2008, p. 184–185; Variakojis Jonas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 6, Vilnius, 2014, p. 369–375.
- 62 Motiejūnas-Valevičius Jonas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 174–175; Motiejūnas-Valevičius Jonas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 4, Vilnius, 2012, p. 326–328.
- 63 Vidugiris Juozas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 8, Vilnius, 2008, p. 231–232; Vidugiris Juozas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 6, Vilnius, 2014, p. 424–427.
- 64 Nastopka Jonas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 314–315; Nastopka Jonas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 4, p. 388–390.
- 65 Jurėnas Jonas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 108; Jurėnas Jonas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 2, Vilnius, 2009, p. 555.
- 66 Reikala Julijonas, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 6, Vilnius, 2006, p. 242; Reikala Julius, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 5, Vilnius, 2012, p. 209–211.
- 67 Vincas Geiga, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 3, Vilnius, 2003, p. 164.
- 68 Dahlbecas Karlas Olafas, V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 1, Vilnius, 2008, p. 602–606; Lakūnai – aktyviausi Nepriklausomybės karų dalyviai. Olle Dalhbecas, prieiga per internetą: <http://www.plienosparnai.lt/page.php?172> [žiūrėta 2017 06 29].
- 69 Pēteris Slavens, *Latvijas Padomju enciklopēdija*, Rīga, 1988, t. 10, p. 413.
- 70 Майгур Парфений Матвеевич, prieiga per internetą: http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history_department/more.htm?id=11596302@SD_Employee [žiūrėta 2017 07 25].
- 71 J. Variakojis, min. veik., p. 33; S. Žukaitis, min. veik., p. 201.
- 72 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 92.
- 73 G. Ramoška, Lietuvos karo aviacija Nepriklausomybės karuose, *Plieno sparnai*, nr. 2, 1994, p. 3.
- 74 V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės ginklavimosi aspektai (1919–1937), *Karo archyvas*, t. 29, Vilnius, 2014, p. 39.
- 75 S. Žukaitis, min. veik., p. 207.
- 76 Ten pat, p. 206–207; K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, p. 222–224.
- 77 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 95.
- 78 J. Odziemkowski, *Leksikon bitew Polskich 1914–1921*, Pruszków, 1998, s. 19, 87, 108, 145.
- 79 J. Rutkiewicz, *Wojsko Lotewskie 1918–1940*, Warszawa, 2005, s. 17; А. Олейников, *Неизвестные страницы Гражданской войны. Фронты, крепости, вооружение*, Вече, 2016.

- 80 И. Копытин, *Очерки об истории Эстонской армии 1918–1940 гг.*, Таллин, 2011, с. 18.
- 81 Ten pat, p. 19.
- 82 Эстония, *Энциклопедический справочник*, Таллин, 2008, с. 316.
- 83 J. Variakojis, min. veik., p. 33.
- 84 K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, p. 206.
- 85 Kariuomenės priesaika, *Lietuva*, 1919 05 13, nr. 100, p. 2; Mūsų metinė šventė, *Savanoris kūrėjas*, Kaunas, 1932, p. 22–24; K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, p. 208; G. Surgailis, *Lietuvos kariuomenės vadai*, p. 13–14.
- 86 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 93.
- 87 Ten pat, p. 94.
- 88 S. Žukaitis, min. veik., p. 208.
- 89 Ten pat, p. 209–210.
- 90 G. Ramoška, Lietuvos karo aviacija Nepriklausomybės karuose, *Plieno sparnai*, nr. 2, 1994, p. 3.
- 91 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 100.
- 92 G. Ramoška, Lietuvos karo aviacija Nepriklausomybės karuose, *Plieno sparnai*, nr. 2, 1994, p. 3.
- 93 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 101.
- 94 Šaltiniuose minimas atstumas yra septyni varstai, nors įvairioje istoriografijoje bei atsiminimuose nurodytas atstumas traktuojamas labai laisvai, dažnai tiesiog vietoje varstų įvardijant kilometrus. Varstas – 1,06–1,08 km, tad pervedus į metrinę sistemą, sudarytų apie 7,5 km.
- 95 P. Lelis, Panevėžio išvadavimas, *Karys*, 1964, nr. 2, p. 44.
- 96 S. Žukaitis, min. veik., p. 215.
- 97 K. Ališauskas, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, p. 232.
- 98 Karininkas Kleščinskas, Mūsų armijos veikimo apžvalga (Gegužės 17–24 d. š.m.), *Kariškių žodis*, Kaunas, 1919 05 29, nr. 2, p.[9].
- 99 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 102.
- 100 S. Žukaitis, min. veik., p. 215.
- 101 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 102.
- 102 Ten pat, p. 101; S. Žukaitis, min. veik., p. 217.
- 103 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 103.
- 104 J. Petraitis, min. veik., p. 73.
- 105 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 103.
- 106 G. Ramoška, Lietuvos karo aviacija Nepriklausomybės karuose, *Plieno sparnai*, nr. 2, 1994, p. 3.
- 107 S. Žukaitis, min. veik., p. 218–219.
- 108 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d.d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 103.
- 109 A. Олейников, min. veik.; G. Surgailis, *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkas*, p. 40–41.
- 110 [Juozas] Urbšys, kpt. Panevėžio operacija. (1919 m. gegužės mėn. 17–23 d. d.), *Mūsų Žinynas*, t. 3, p. 104; J. Petraitis, min. veik., p. 77–78.
- 111 [Tomas] Vidugiris mjr., Kupiškio operacija, 1919 m. gegužės 26–31 d., *Karo archyvas*, t. 6, Kaunas, 1935, p. 79–80.
- 112 Karininkas Kleščinskas, Mūsų armijos veikimo apžvalga (Gegužės 17–24 d. š. m.), *Kariškių žodis*, Kaunas, 1919 05 29, nr. 2, p. [9].
- 113 Mūsų lakūnai, ten pat, 1919 06 05, nr. 3, p. 24.
- 114 V. Kavaliauskas, *Lietuvos karžygiai. Vyties kryžiaus kavalieriai (1918–1940)*, t. 6, Vilnius, 2014, p. 428.